

iratokhoz stb. Az International Network for the Availability of Scientific Publications (INASP) hasonló módon kínál adatbázis-hozzáférést afrikai országoknak.

A TEEAL jelenlegi és potenciális előfizetői körében felmérést készített az internetes hozzáférés lehetőségének vizsgálatára, amelynek célja a webalapú platform létrehozási feltételeinek felmérése volt, megtartva emellett még néhány évig a CD-ROM-os változatot is, mivel az nagyon fontos azok számára, akiknek nincs internet-hozzáférésük.

A felmérés előzetes eredményei óriási különbségeket jeleznek az egyes térségek internet-hozzáférhetősége tekintetében. Az ázsiai és afrikai intézetekben a sávszélesség nem megfelelő a nagy

fájlok letöltéséhez. A latin-amerikai országok viszont jobban fel vannak szerelve a pdf fájlok fogadására. Így az előbbiek a CD-ROM-ot, míg az utóbbiak az internet alapú médiumot részesítik előnyben. Ez nem jelenti azt a TEEAL számára, hogy ne törekedjen az online információszolgáltatásra, sokkal inkább azt, hogy egyes országokban az online információ fogadásához szükséges technikai infrastruktúra megteremtésén kell dolgozni.

/DAUPHINÉ, Nico–OCHS, Mary Anderson–JOOS, Nicole K.: Bringing scientific literature to the developing world: The Essential Electronic Agricultural Library (TEEAL). = Online Information Review, 27. köt. 1. sz. 2003. p. 51–54./

(Pálfai Katalin)

Metaadatok zűrzavara: elektronikus dokumentumok katalogizálása az Új-zélandi Nemzeti Könyvtárban

Az elektronikus dokumentumokkal való munka új dimenziókba helyezi a katalogizálást, szerepet ad az elektronikus katalógusnak, és változásokat hoz a könyvtárosok munkájába. Ez a hagyományos katalogizálási munka egyik fejlődési iránya, amely nemcsak a hagyományos bibliográfiai leírást foglalja magába, hanem a továbbiakban ide fog tartozni az információs források válogatása, tárolása és szolgáltatása is.

Az Új-zélandi Nemzeti Könyvtár a 2000. év környékén kezdett el foglalkozni az *elektronikus dokumentumok* leírási módjaival. A Bibliográfiai Szolgálat munkatársai ebben az időben már ismerték a témában elért nemzetközi eredményeket. Az észak-amerikai felsőoktatási könyvtárakban már évek óta foglalkoztak az elektronikus információforrások feltárásával, leírásával, tehát nem volt gond, hogy szakirodalmat találjanak. Az OCLC-nek például online kurzusa is van, amely az internetes információforrások katalogizálását oktatja.

A katalogizálók felülvizsgálták az általuk használt szabványokat abból a szempontból, hogyan lehet azokat az elektronikus információforrásokra is alkalmazni. E célból átvették a MARC formátumot (ebben megtalálható a 856-os – az elektronikus hozzáférés – mező). Az angol-amerikai katalogizálási szabvány második kiadásában (AACR2) is történtek változtatások az utóbbi időkben; felülvizsgálták azokat a fejezeteket, amelyek az elekt-

ronikus források leírásával, valamint a periodikumokkal foglalkoztak, hogy olyan dinamikusan változó és fejlődő forrásokat is fel lehessen dolgozni, mint a hálócímek és adatbázisok.

A nemzeti könyvtárban több éve ezeknek az alapvető változtatásoknak és szabványoknak az ismeretében dolgozták fel az elektronikus forrásokat. Bár ezek nagy részben inkább olyan kézzelfogható kiadványok voltak, amelyek flopin és CD-ROM-on jelentek meg, néhány távoli forrást leírtak, köztük az új-zélandi folyóiratok elektronikus változatát. Amikor az Új-zélandi Nemzeti Könyvtár elfogadta a kihívást, amit az állományában lévő anyagok digitalizálása, megőrzése és feltárása jelentett, és azzal kezdett foglalkozni, hogyan lehetne feltárni a távoli hozzáférésű elektronikus dokumentumokat, információforrásokat, világossá vált, hogy teljesen újfajta információs igények fejlődtek ki, amelyek megváltoztathatják a katalógus szerepét és a katalogizált adatok természetét is.

Az Új-zélandi Nemzeti Könyvtár 2001. évi *stratégiai tervében* két fontos irányt is kiemelt:

1. Egy olyan program kidolgozása és alkalmazása, amely lehetővé teszi a digitális dokumentumoknak a Nemzeti Könyvtár állományába való integrálását.
2. Egy olyan program kidolgozása és alkalmazása, amely segíti a nemzeti könyvtárban őrzött nemzeti örökség digitalizálását.

A célok megvalósításához szükség van arra, hogy:

- digitalizált és digitalizálandó dokumentumokat gyűjtsenek és tároljanak,
- rögzítsék a hosszú távú megőrzéshez szükséges adatokat,
- rögzítsék a fenti anyagok hozzáférésére jogosító adatokat,
- hozzák létre a fenti anyagokhoz való hozzáférési mechanizmust.

Mindez azt is jelenti, hogy olyan, a bibliográfiai leírásoknál korábban nem használt adatok is szükségessé váltak, amelyek ezeket a forrásokat kezelik. Ezek az adatok három csoportra oszthatók:

- technikai és egyéb adatok, amelyek a megőrzéssel függenek össze (konzerváló metaadat);
- jogi és hozzáférési adatok;
- a megjelenítéshez szükséges adatok.

A nemzeti könyvtárban végül két döntés született. Először: formátumától függetlenül a könyvtárban található minden dokumentumot feldolgoznak, és a katalógusban közzétesznek. Másodszor: a digitális anyagokhoz a világhálón való hozzáférést az Endeavor cég ENCompass termékével oldják meg.

Az ENCompass

Az ENCompass a könyvtár valamennyi gyűjteményéhez közös felületet biztosít. Ez az interfész a bibliográfiai adatokra épül, és XML-ben jelenik meg. Az Új-zélandi Nemzeti Könyvtárban a publikált digitális forrásokhoz alapmetaadat formátumként a Dublin Core-t használják. Ez azt jelenti: ha az adat a könyvtár katalógusában AACR2/MARC szerint van leírva, ahhoz, hogy az ENCompassban is használható legyen, konvertálni kell XML-ben megjeleníthető Dublin Core-elemmé. A Dublin Core-adat azután az RDF (resource description framework = forrásleíró keret) szerkezetében lesz XML-ben megjeleníthető. Az XML használata mindkét struktúrát lehetővé teszi, és a stíluslapok révén alapul szolgál az adatok különböző formában való webes megjelenéséhez.

Az adatok szabványosítása három részből áll:

1. Minden elemet megneveznek az adott metaadatrendszer (pl. Dublin Core) segítségével.
2. Az elemeket az RDF segítségével összekapcsolják.
3. Az eredményt XML-ben jelenítik meg.

A nemzeti könyvtár számára fontos volt, hogy betartsa a nemzetközi szabványokat az ENCompass

használatbavételéhez, mivel ez teszi lehetővé a bibliográfiai adatok nemzetközi megosztását és cseréjét. A következő lépés annak a megvizsgálása volt, hogyan lehet a bibliográfiai tételeket ENCompass-adatokká konvertálni. Első lépésként a bibliográfiai leírással foglalkozó könyvtárosok feltérképezték a MARC mezők megfelelését az ENCompass által értelmezendő Dublin Core-adatoknak. Ilyen munkát sok helyen végeztek, például a Kongresszusi Könyvtárban is. Emellett még foglalkozni kellett olyan specifikus megfeleltetésekkel is, amelyek az adatok világhálón való megjelenítéséhez szükségesek.

A munka közben kiderült, hogy a közvetlen megfeleltetés nem mindig lehetséges a katalogizálási szabványok és a Dublin Core között. Mivel a MARC adatok konvertálása Dublin Core-ba automatizáltan történt, alaposan végig kellett venni a különbözőségeket, és meg kellett vizsgálni minden egyes mezőt és almezőt. A nemzeti könyvtárban használt megfeleltetés egyelőre csak javaslat formájában létezik. Véglegesítése előtt még tovább kell kísérletezni olyan, már eleve „digitálisan született” anyagokkal, mint a honlapok és a CD-ROM-ok leírása.

Katalogizálás

Több különböző projekt is foglalkozik az Új-zélandi Nemzeti Könyvtárban a digitális vagy digitalizált dokumentumok katalogizálásával. Ezek a projektek a digitális dokumentumok leírásának és közreadásának kronologikus fejlődését jelentik.

Az új-zélandi internetforrások katalogizálása

1. Vannak olyan források, amelyeket leírnak, de jelenleg nem gyűjtenek a nemzeti könyvtárban. Az új-zélandi elektronikus folyóiratok és sorozatban megjelenő monográfiák leírása akkor történik meg, ha arra a katalogizáló kolléga felfigyel. Ezek megjelennek az *Új-zélandi Nemzeti Bibliográfiában* és a *Te Puna Nemzeti Bibliográfiai Adatbázisban* is. Ha egy tétel, amely nyomtatott formában szerepel a könyvtár katalógusában, internetes verzióban is létezik, akkor az internetes változat léte a nyomtatott bibliográfiai tételnél van feltüntetve. Ez a katalogizálás hagyományos megközelítése, bár a bibliográfiai tétel olyan forráshoz is hozzáférést biztosít, amely nincs a könyvtár állományában.
2. *Papers Past* (új-zélandi napilapok digitalizált gyűjteménye). Ez a forrás szerepel a kataló-

gusban, és a digitalizált verzió a nemzeti könyvtár honlapján át el is érhető. A Papers Pastban minden napilaphoz tartozik egy bibliográfiai leírás, amely a könyvtári katalógus bibliográfiai tételének a másolata. Valamennyi Dublin Core metaadat is bele van ágyazva a html-be, amelyek a napilap általános leírását adják és az információkat. A katalógusrekordban szerepel a digitalizált dokumentum elérhetősége, és az URL, amely a Papers Past dokumentumjegyzékéhez kapcsol. Ezek az adatok megjelennek a könyvtári katalógusban, valamint a Te Puna Nemzeti Bibliográfiai Adatbázisban is. Az elektronikus forráshoz kétféleképpen lehet hozzáférni: vagy a katalóguson keresztül, vagy a könyvtár honlapjáról.

3. Discover Te Kohinga Taonga. A Discover termék középiskoláknak biztosít az ENCompasson keresztül hozzáférést publikált vagy nem publikált digitális anyagokhoz. Azok a bibliográfiai tételek, amelyek a Discoverben található dokumentumokat írják le, benne vannak a könyvtár katalógusában, de nem lehet hozzájuk férni az OPAC-on keresztül, és a Te Puna Nemzeti Bibliográfiai Adatbázisban sem szerepelnek. Ennek az a legfőbb oka, hogy a Discoverben szereplő anyagok gyakran csak más, jóval nagyobb dokumentumnak bizonyos részei (pl. néhány pernyi hanganyag, vagy egy kotta címlapja). Ez egy példája annak, hogy a katalógus adja a forrásanyagot, amit az ENCompassban felhasználnak, azaz a katalógusnak egy újfajta használata. A bibliográfiai rekordban szereplő információkat Dublin Core metaadatokká konvertálják, és így jelennek meg az ENCompass rekordban.

4. Te Puna Honlaptár. Ebbe a csoportba olyan források tartoznak, amelyek eredendően digitálisak, leírásuk megvan a nemzeti könyvtár katalógusában, de gyűjteményében valójában nem szerepelnek. A katalógusban szereplő rekordok jövőbeni ENCompass-felhasználásra készülnek, de egyelőre még nincs eldöntve, mikor és hogyan fogják konvertálni őket.

További fejlesztések

- Még vizsgálják annak módját, hogyan lehet rögzíteni az elektronikus forrásokra vonatkozó technikai információkat.

- Az elektronikus források megőrzése azt jelenti, hogy másolatot kell készíteni róluk. A kérdés, hogy ilyenkor melyik dokumentumot katalogizálja a könyvtáros. A Nemzeti Könyvtárban egyelőre úgy döntöttek, hogy a bibliográfiai leírást az eredeti forrás alapján készítik el, és egy külön példányrekordban jelzik, hol és hogyan (milyen feltevésekkel) lehet a digitális másolathoz hozzáférni.
- A könyvtár archivált másolatához a hozzáférést a Handle rendszer kezeli. Ez a rendszer lehetővé teszi, hogy állandó azonosítót és csatolót rendeljenek az elektronikus forráshoz, valamint a források mozgathatóságát, és a Handle-azonosító segítségével a forrásokhoz tartozó csatolók állandóságának kezelését.

Következtetések

Az elektronikus formában megjelenő források katalogizálása két fontos dologra hívja fel a szakember figyelmét:

- A bibliográfiai rekordot ugrópontként lehet használni egy valódi digitális forráshoz, azonban ez nem feltétlenül az egyetlen kapcsolat ahhoz a dokumentumhoz.
- A bibliográfiai rekord ezenkívül más elérési mechanizmusok számára (pl. nemzeti bibliográfia) is forrásanyag lehet. Ezért meg kellett változtatni a bibliográfiai rekord tartalmát. Lényeges, hogy a fejlesztések a nemzetközi szabványokkal összhangban történjenek. A bibliográfiai leírások többcélú használata a katalogizálókól is új gondolkodásmódot igényel.

További információ:

Az Új-zélandi Nemzeti Könyvtár Dublin Core-fejlesztése:

<http://www.natlib.govt.nz/dl>

Papers Past:

<http://paperspast.natlib.govt.nz/about.html>

Discover:

<http://discover.natlib.govt.nz/>

/TODD, Chris: Metadata mayhem: cataloguing electronic resources in the National Library of New Zealand. = The Electronic Library, 21. köt. 3. sz. 2003. p. 214–222./

(Lepp Tünde)